

Teresa Grzywna, Wioletta Waksmańska, Renata Łukasik

ATH Wydział Nauk o Zdrowiu w Bielsko-Białej

P roblem przemocy w szkole w aglomeracji miejskiej w relacjach uczeń–nauczyciel–uczeń

Problem of violence at school in an urban agglomeration within the relations
of student–teacher–student

Adres do korespondencji:

dr med. Teresa Grzywna
ATH Wydział Nauk o Zdrowiu
ul. Konopnickiej 6
43–300 Bielsko-Biała

STRESZCZENIE

Przemoc w szkole jest zjawiskiem coraz powszechniej obserwowanym. Nagminnie stało się obrzucanie wyzwiskami, a tego rodzaju zachowania są zwykle tolerowane i nie postrzega się ich jako agresywnych. Celem pracy była próba analizy zjawiska przemocy w szkole ze szczególnym uwzględnieniem wzajemnych relacji uczniów wobec siebie oraz wpływu nauczycieli na agresję wśród uczniów. Analizę przeprowadzono na podstawie anonimowych kwestionariuszy ankiet, którymi objęto dzieci w wieku 10–18 lat. Na podstawie analizy stwierdzono, że przemoc w szkole w większym stopniu jest obserwowana w relacjach pomiędzy uczniami niż nauczycielami a uczniami. Uczniowie najczęściej wzajemnie się wyzywają, popychają, biją oraz stosują wobec siebie groźby. Każdy przejaw przemocy zgłoszony nauczycielowi wyzwała adekwatną reakcję z jego strony.

Słowa kluczowe: uczeń, nauczyciel, szkoła, przemoc

ABSTRACT

Violence at school is a more and more commonly observed phenomenon. It has become widespread to call others names. The behaviour is tolerated and is not understood as a sign of aggression.

The objective of the work has been the attempt to analyse the phenomenon of violence at school, with particular attention paid to the relations between students, and the influence of teachers on the aggression among students.

The analysis based on anonymous questionnaires. The questionnaires referred to children at the age from 10 to 18 years. As a result of the analysis, it has been concluded that violence at school is observed to a larger extent in the relations among students than in the relations between teachers and students. Most often students call each other names, push, beat or threaten each other. Each fact of violence reported to the teacher triggers an adequate reaction on the teacher's part.

Key words: student, teacher, school, violence

Wstęp

Coraz powszechniej obserwowanym zjawiskiem w szkole jest przemoc. Szkoła jest skupiskiem bardzo odmiennych osobowości, różniących się temperamentem, charakterem, reprezentujących różne poglądy, zasady i normy. Dla dziecka ważne są również inne elementy, takie jak konieczność przejęcia obowiązków wynikających z roli ucznia i podporządkowanie się regułom życia szkolnego, czyli nowe wymagania społeczne [1]. Wspólne przebywanie z kilkadziesiąt-

ciorgiem innych obcych dzieci, a przede wszystkim wzajemna rywalizacja mogą prowadzić do zachowań agresywnych.

Przemoc w szkole jest również spowodowana uwarunkowaniami społecznymi zachodzącymi na zewnątrz szkoły. Często jest to reakcja na wzrost bezrobocia wśród rodziców, a przez to ubożenie niektórych warstw społecznych. Tęgo typu zjawiska społeczne przyczyniają się do indukcji patologicznych zachowań różnych grup

społecznych [2, 3]. Może być ona także wyrazem problemów ucznia z nauką oraz jego niskiej samooceny [4]. Jedną z typowych dla środowiska szkolnego form przemocy jest dręczenie (*mobbing*), z którym spotyka się znaczna część uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych [5, 6]. Powszechne, wręcz nagminne, jest obrzucanie się wyzwiskami, a tego rodzaju zachowania są zwykle tolerowane i nie postrzegają się ich jako agresywnych [7, 8].

Analiza wyżej wymienionych zjawisk jest trudna zarówno ze względu na brak jednolitej definicji w wielu krajach, jak i brak adekwatnej terminologii charakteryzującej w pełni zjawisko przemocy w szkole, co często utrudnia porównania międzynarodowe [5].

Cel pracy

Celem pracy była próba analizy zjawiska przemocy w szkole, ze szczególnym uwzględnieniem wzajemnych relacji uczniów wobec siebie oraz wpływu nauczycieli na agresję wśród uczniów.

Materiał i metoda

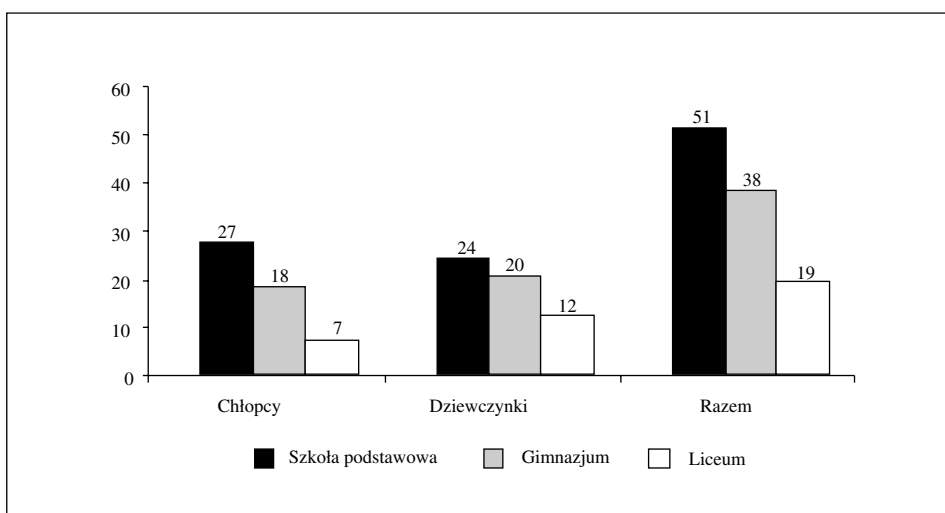
Analizy dokonano na podstawie kwestionariusza ankiety przeprowadzonej anonimowo wśród uczniów bielskich szkół. Badaniem objęto 108 uczniów (dzieci w wieku 10–18 lat pochodzące z różnych środowisk) dobranych w jednakowych grupach pod względem wieku szkolnego (szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum) i płci (ryc. 1). W kwestionariuszu ankiety ujęto następujące elementy: rodzaj szkoły (podstawowa, gimnazjum, liceum), płeć ankietowanego, formy agresji (wyzwiska,

groźby, poniżanie, policzkowanie, popychanie, bicie, szantażowanie — każdy z respondentów miał możliwość zaznaczenia kilku form agresji), stosowanie używek (papierosy, alkohol). Zawarto również pytania dotyczące częstości używania przemocy wobec ankietowanego, pytano również o przemoc stosowaną wobec uczniów przez nauczyciela. W analizie uzyskanych wyników zastosowano statystykę opisową.

Wyniki

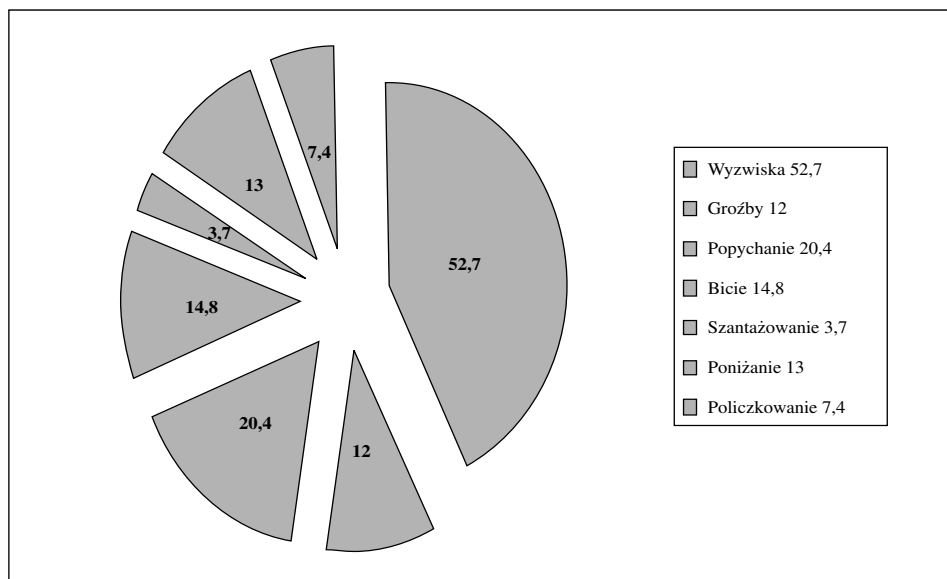
Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że najczęstszą formą przemocy było stosowanie wyzwisk (52,7%). Jedną piątą respondentów skarżyła się na popychanie. Kolejne formy przemocy, takie jak bicie, poniżanie i groźby, stanowiły odpowiednio 14,8%, 13% oraz 12%. Rzadziej uczniowie zaznaczali policzkowanie (tylko 7,4% ankietowanych), szantażowanie zaś jako stosowaną wobec nich formę przemocy zaznaczyło 3,7% respondentów (ryc. 2). Jak wynika z ryciny 3, chłopcy tak samo często skarżą się na wyzwiska, jak dziewczynki. Chłopcy częściej wymieniają popychanie (36,5% ankietowanych chłopców), bicie (25% ankietowanych chłopców) i poniżanie (21,1% ankietowanych chłopców), dziewczynki zaś częściej się skarżyły na stosowanie wobec nich gróźb (19,6% ankietowanych dziewczynek).

Przemoc jest bardziej zaznaczona w gimnazjum (33% ankietowanych chłopców, 36% ankietowanych dziewczynek) niż w szkole podstawowej (47% ankietowanych chłopców, 16% ankietowanych dziewczynek), natomiast w liceum nie była już obserwowana (ryc. 4). Częstość zgłaszania i niezgłaszania nauczycielowi przypadków przemocy przez chłopców jest taka sama. Dziewczynki

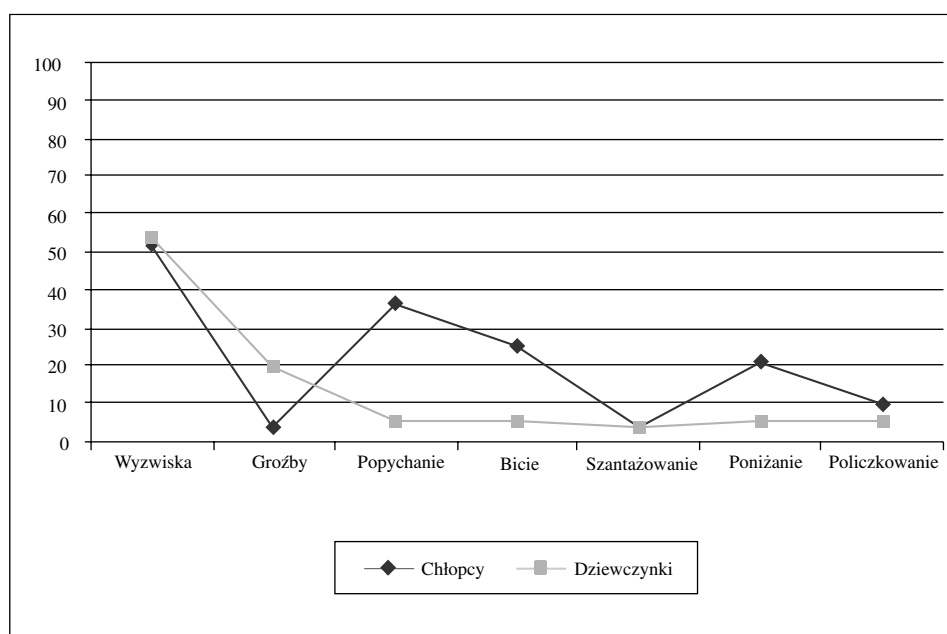
Rycina 1. Liczebność analizowanych grup wiekowych dzieci szkolnych

Figure 1. Number of analyzed groups of age school children

Rycina 2. Procentowa częstość różnych form przemocy w szkole

Figure 2. Percentage frequency of stepping out of different forms of the violence at school

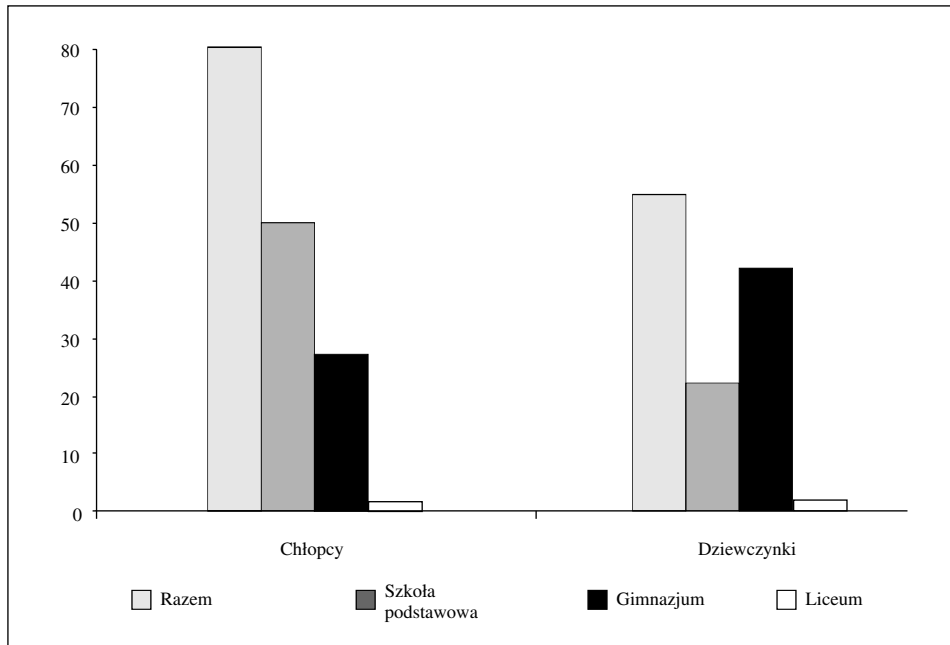
Rycina 3. Częstość różnych form przemocy w szkole z podziałem na płeć

Figure 3. Frequency of different forms of the violence at school with the division into the sex

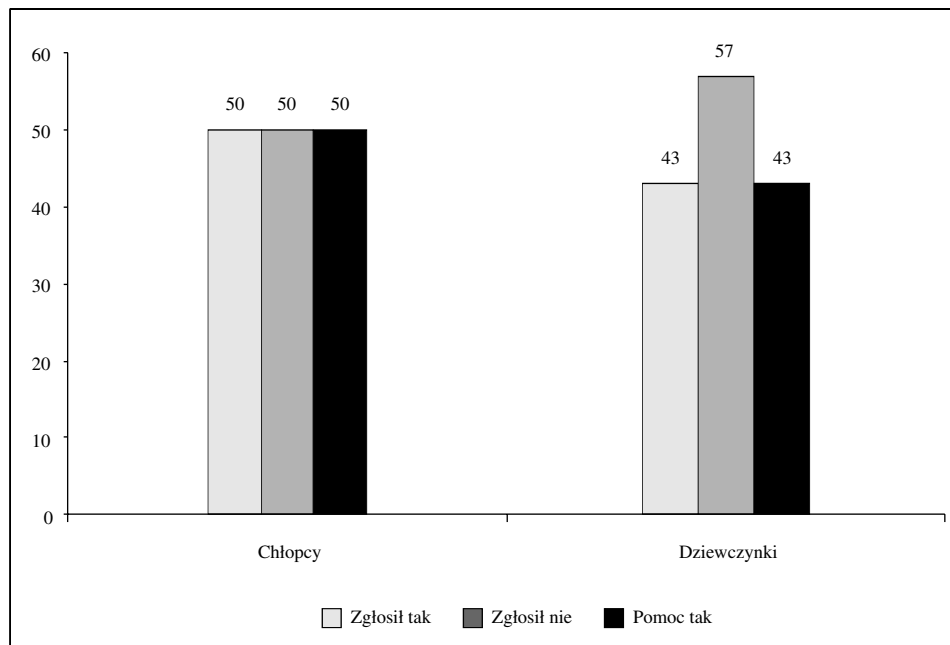
nieznacznie rzadziej informowały o przejawach agresji wobec nich (ryc. 5). Gdy uwzględniono rodzaj szkoły, okazało się, że dziewczęta w szkole podstawowej w 43% informują nauczyciela o akcie przemocy. W gimnazjum nie zgłaszają tego już tak często i tylko 38% ankietowanych dziewcząt informuje o tym nauczyciela. Chłopcy częściej informują o atakach agresji w szkole podstawowej niż w gimnazjum — 64%

w szkole podstawowej i 31% w gimnazjum (ryc. 6). Każdy akt przemocy zgłoszony nauczycielowi (bez względu na rodzaj szkoły) wywala właściwą reakcję z jego strony (ryc. 5, 6).

Stwierdzono, że nauczyciele także stosują wobec swoich uczniów przemoc. Najczęściej przybiera ona formę wyzwisk i poniżania ucznia. Częściej skarżą się na takie sytuacje ankietowani w gimnazjum

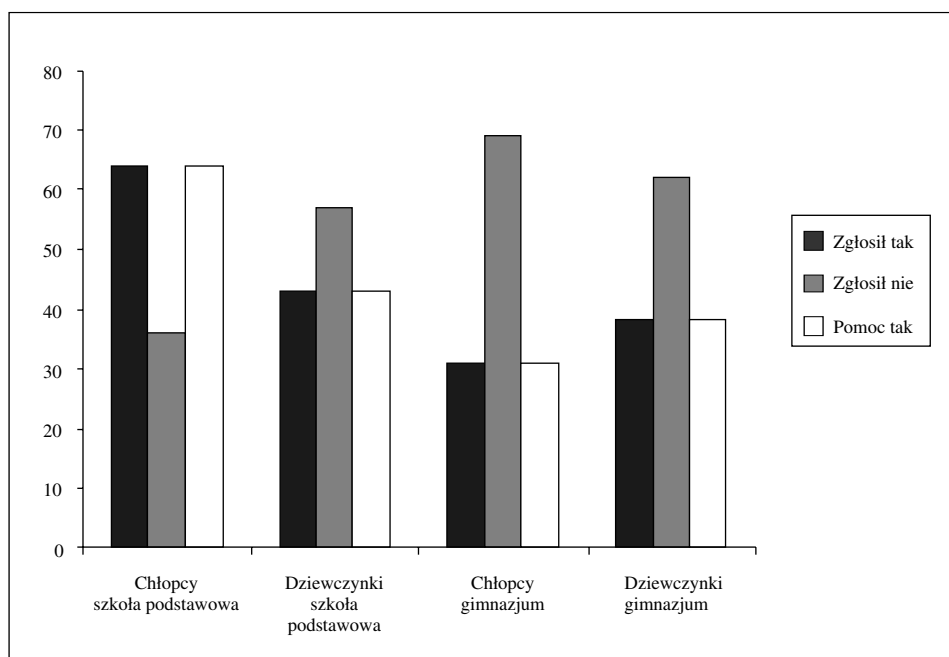
Rycina 4. Procentowe porównanie częstości występowania przemocy z podziałem na rodzaj szkoły i płeć
Figure 4. Percentage comparing the frequency of stepping out for the violence with the division into the kind of the school and the sex

Rycina 5. Porównanie odsetków częstości zgłaszania i niezgłaszania przemocy nauczycielowi z podziałem na płeć oraz częstość uzyskanej pomocy ze strony nauczyciela
Figure 5. Comparing percentages of proposing the frequency and not-proposing the violence for the help gotten with the division into the sex as well as the frequency for the teacher from the teacher

— 45% w przypadku poniżania, 55% w przypadku wyzwisk — niż w szkole podstawowej (3,9% zarówno w przypadku wyzwisk, jak i poniżania) (ryc. 7). Na przemoc ze strony nauczyciela częściej skarżyły

się dziewczynki — 26% w przypadku poniżania i 30% w przypadku wyzwisk. W grupie chłopców w 16% stwierdzono poniżanie ze strony nauczyciela, a w 21% — wyzwiska (ryc. 8).

Rycina 6. Porównanie częstości zgłaszania i niezgłaszania przemocy nauczycielowi z podziałem na płeć i rodzaj szkoły oraz częstość uzyskanej pomocy ze strony nauczyciela

Figure 6. Comparing proposing the frequency and not-proposing the violence for the teacher with the division into the sex and the kind of the school and the frequency of the gotten help from the teacher

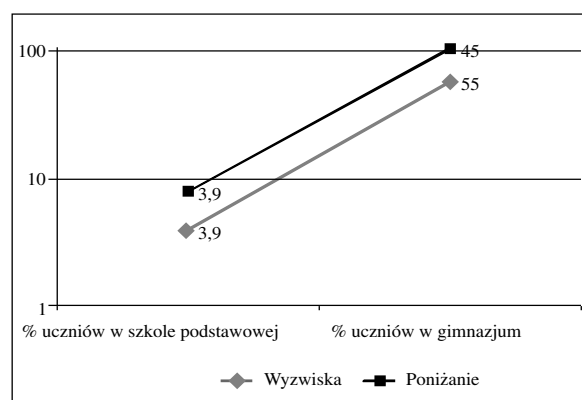
Warto zwrócić uwagę na wysoki odsetek dziewcząt, uczennic gimnazjów, pijących alkohol i palących papierosy (65% ankietowanych dziewcząt z gimnazjów). Natomiast do palenia i picia alkoholu przynajmniej się 33% chłopców z gimnazjum. W liceach ankietowane dziewczęta podały, że nie palą i nie piją alkoholu. Do picia przyznało się natomiast 57% chłopców (ryc. 9).

Dyskusja

Problem stosowania przemocy wobec dzieci występuje we wszystkich krajach, narodach, środowiskach czy grupach etnicznych, na całym świecie [2–5, 7–16].

Agresja wobec innych uczniów jest częściej notowana w krajach niemieckojęzycznych oraz w krajach Europy Wschodniej i wzrasta wraz z rosnącą liczbą epizodów upojenia alkoholowego. Jeżeli porówna się młodzież palącą tytoń z młodzieżą niepalącą, to okazuje się, że ryzyko bycia sprawcą przemocy wzrasta [5]. Uzyskane przez nas wyniki świadczą o nadużywaniu przez młodzież zarówno tytoniu, jak i alkoholu, szczególnie wśród dzieci starszych.

Kwestionariusz ankiety zawierał również pytanie dotyczące agresji generowanej przez samego ankietowanego. Niestety, żaden z ankietowanych nie odpowiedział na to pytanie, dlatego też nie możemy się odnieść do tego zjawiska. Według Małkowskiej [13] 37% polskich nastolatków uczestniczy w dręczeniu swoich kolegów.

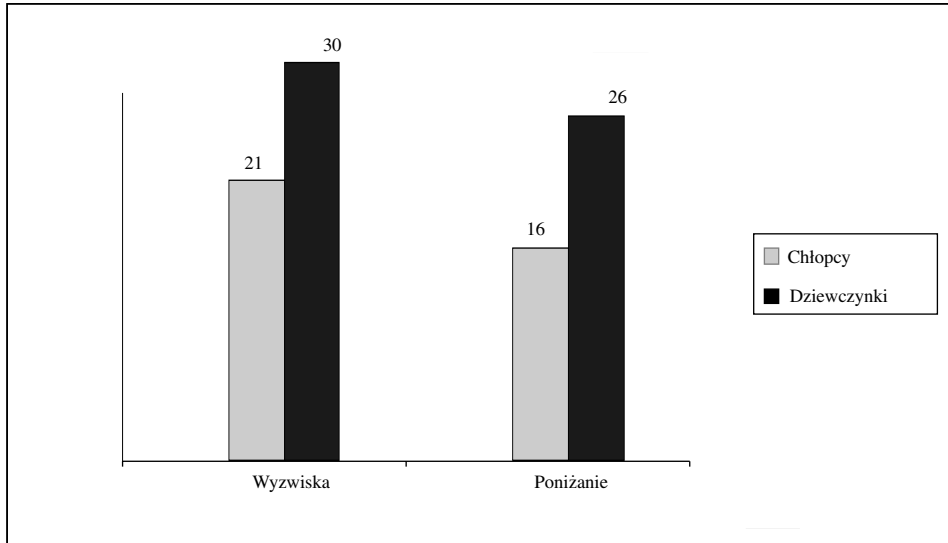

Rycina 7. Logarytmiczne porównanie częstości stosowania wyzwisk i poniżania przez nauczyciela w stosunku do uczniów z uwzględnieniem rodzaju szkoły

Figure 7. Logarithmic comparing the frequency of taking insults and of debasing by the teacher in comparison with pupils with taking into consideration of kind of the school

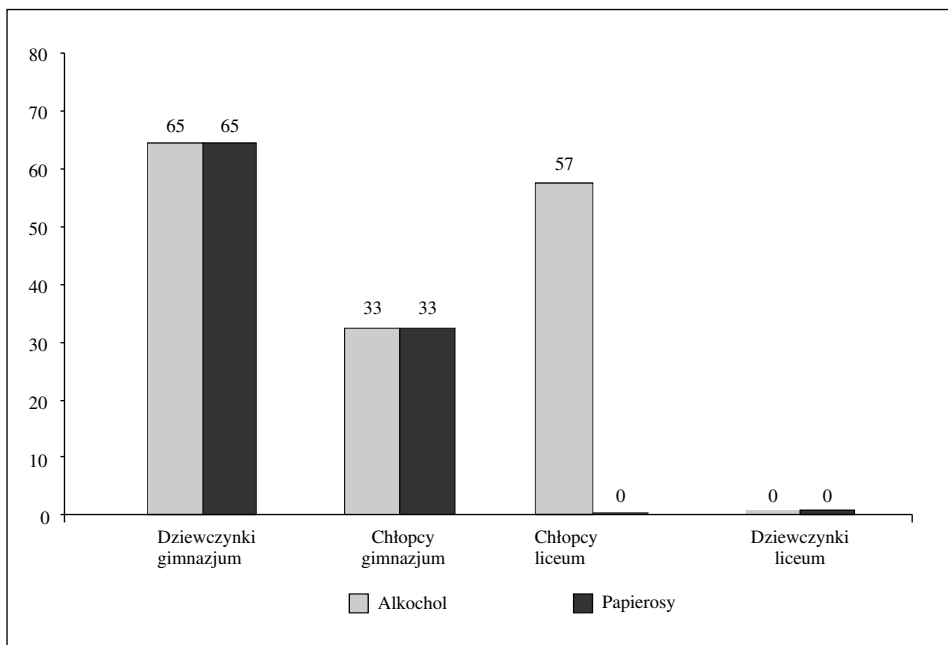
Ryzyko bycia ofiarą maleje wraz ze wzrostem wieku ankietowanych [5, 13]. Potwierdzono to w naszych badaniach — w szkołach licealnych akty przemocy już nie występowały.

Analizując wyniki badań, zaobserwowano, że przemoc dotyczy ponad połowy respondentów, a jej najczęstszą formą są wyzwiska (52,7%), potem kolejno: popychanie (20,4%), bicie (14,8%), poniżanie (13%) i groźby (12%). Potwierdzają to wcześniejsze badania

Rycina 8. Porównanie częstości stosowania wyzwisk i poniżania przez nauczyciela w stosunku do uczniów z uwzględnieniem płci

Figure 8. Comparing the frequency of taking insults and debasing by the teacher in comparison with pupils around with taking the sex into consideration

Rycina 9. Odsetek częstości palenia papierosów i picia alkoholu w danej grupie wiekowej wśród ankietowanych

Figure 9. Percentage of the frequency of smoking cigarettes and drinking alcohol in the given age group amongst polled

przeprowadzone wśród dzieci w środowisku miejskim. Wyzwiska zgłaszało wtedy 90%, popychanie 50%, poniżanie 30%, bicie 20%, a groźby ponad 20% ankietowanych uczniów [7]. Przemoc w szkołach bielskich częściej dotyczy chłopców w szkole podstawowej i dziewczynek w gimnazjum. Według Jodkowskiej [8] 25% badanych

uczniów szkół warszawskich doznało przemocy ze strony swoich kolegów i dotyczy to częściej dziewczynek z gimnazjów. Małkowska [13] na podstawie przeprowadzonych badań stwierdziła, że 30% dzieci jest dręczonych przez swoich szkolnych kolegów. Częściej problem ten dotyka chłopców (33,2%) niż dziewczynek (27,3%),

co w swoich badaniach potwierdza również Kochelak [6]. Według Czyż [17] przemoc fizyczna częściej dotyczy szkół podstawowych niż średnich (potwierdziło to 20% jej ankietowanych), jednak należy wziąć pod uwagę czas przeprowadzonych przez tę autorkę badań — dokonano ich przed reformą szkolnictwa, czyli przed podziałem na gimnazja i szkoły podstawowe. Trochę lepiej sytuacja wygląda w szkołach, gdzie nauczyciel może dobrze poznać młodzież i lepiej kontrolować jej zachowania [6]. Najczęściej są to szkoły społeczne i prywatne [3]. Ankietowani nie są jednak zbyt chętni do informowania nauczyciela o swoich kłopotach. Tylko 43% dziewczynek i 50% chłopców zwraca się z tym problemem do nauczyciela. Bardzo ważne jest, że każde zgłoszenie aktu przemocy nauczycielowi w każdym przypadku powoduje szybką reakcję z jego strony.

Odrębnym zagadnieniem jest stosowanie przemocy przez osoby pracujące z dziećmi — nauczycieli i wychowawców. Jak się powszechnie sądzi, nauczyciel powinien być dla ucznia autorytetem i wzorem pożądanego zachowań społecznych [1]. Zdarza się jednak, że to właśnie sam „autorytet” wykorzystuje pozycję siły, na co w swojej pracy zwraca uwagę Zbroszczyk-Szczepaniak [12]. Potwierdzają to także badania autorów. Ankietowani uczniowie gimnazjum skarżą się na poniżanie (55%) i wyzwiska (45%) ze strony nauczyciela. Według Maćkiewicz [15] 9% badanych nauczycieli dopuszcza się stosowania przemocy w szkole. Do podobnych wniosków doszła Jodkowska [8], która stwierdziła, że naruszenie godności ucznia przez nauczyciela, połączone z agresją słowną z jego strony, może być powodem przemocy w szkole.

Analizując problem przemocy wśród uczniów, należałoby się zastanowić nad przyczynami takiego postępowania młodych ludzi. Za jedną z głównych przyczyn przemocy i agresji wśród dzieci i młodzieży uważa się nieprawidłowe środowisko wychowawcze w domu oraz patogenne środowisko rówieśnicze [5]. Normy i tradycje grupowe, lojalność wobec przyjaciół oraz uznanie ze strony rówieśników stają się wraz z wiekiem coraz istotniejsze, by w wieku dojrzewania odgrywać znaczącą rolę w procesie kształtowania się tożsamości [1]. Chęć zaimponowania kolegom może skłonić do zachowań agresywnych, a nawet spowodować sięganie po narkotyki [11].

Nieprawidłowości w zachowaniu rodziców mogą być rodzajem rekompensaty za nieradzenie sobie z własnymi problemami życiowymi [9]. Poziom rozwoju oraz cechy osobowości uczniów rozpoczynających naukę zależą głównie od jakości ich dotychczasowego życia w rodzinie [1]. Im gorsze warunki materialne, tym częściej występuje przemoc fizyczna w rodzinie [10]. Do podobnych wniosków doszli autorzy badań przeprowadzonych przez Guerrero i wsp. [14]. Bieda silnie koreluje z agresywnym zachowaniem, niepokojem i depresją wśród filipińskich nastolatków.

Młodzież, uzewnętrzniając swoje zachowania nabyte w domu, stosuje przemoc w szkole [4]. Niestety, nasza ankieta nie zawierała pytań na temat przemocy w domu, dlatego nie możemy ocenić, jak kształtuje się ten problem wśród naszych respondentów. Prawdą jest jednak, że dorastające dziewczynki ojców alkoholików mają problemy z kontrolowaniem emocji [18].

Niezbędne wydaje się przeprowadzenie akcji uświadamiającej — zarówno dla nauczycieli, jak i dla uczniów — na temat radzenia sobie z zachowaniami agresywnymi w szkole i poza nią. O przemocy w szkole należy mówić. Ważne jest, aby jak najszybciej rozpoznać to zjawisko, zwalczać je i zapobiegać mu, bo jest to poważne wykroczenie przeciwko prawu ucznia do życia w poczuciu bezpieczeństwa [6].

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy otrzymanych danych stwierdzono, że:

- przemoc w szkole w większym stopniu jest obserwowana w relacjach między uczniami niż nauczycielami a uczniami; dotyczy ona zarówno chłopców, jak i dziewczynek;
- uczniowie najczęściej wzajemnie się wyzywają, popychają, biją oraz stosują wobec siebie groźby;
- każdy akt przemocy zgłoszony nauczycielowi w 100% wyzwała właściwą reakcję z jego strony.

Piśmiennictwo

1. Rychlewska K. Adaptacja dziecka do sytuacji szkolnej. *Edukacja i Dialog* 2006; 3: 22–26.
2. Lasok S. Przemoc w szkole. *Niebieska Linia* 2000; 4: 20–21.
3. Góra M. Przemoc w szkole. *Edukacja i Dialog* 1996; 3: 76–78.
4. Youngblade L.M., Theokas C., Schulenberg J., Curry L., Huang I.C., Novak M. Risk and promotive factors in families, schools, and communities: a contextual model of positive youth development in adolescence. *Pediatrics* 2007; 119 (supl. 1): S47–S53.
5. Mazur J., Małkowska A. Sprawcy i ofiary przemocy wśród uczniów w Polsce. *Medycyna Wieku Rozwojowego*. 2003; VII (nr 1, cz. II): 121–134.
6. Kochelak J. Mobbing — terror psychiczny w szkole. *Edukacja i Dialog* 2007; 1: 12–16.
7. Waksmańska W., Grzywna T., Łukasik R. Analiza zjawiska przemocy wśród dzieci w wieku szkolnym w środowisku miejskim. *Problemy Pielęgniarstwa* 2006; 3–4: 18–22.
8. Jodkowska M. Przemoc wśród uczniów szkół warszawskich — częstość występowania i niektóre jej uwarunkowania. *Pediatrics Polska* 1999; LXXIV (4): 371–377.
9. Kozak E. Dlaczego rodzice biją? *Edukacja i Dialog* 2006; 1: 8–10.
10. Maćkiewicz J. Przemoc wobec dziecka w rodzinie. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2004; 5: 34–38.
11. Kozak E. Narkomania — choroba duszy i emocji. *Edukacja i Dialog* 2005; 4: 24–27.
12. Zbroszczyk-Szczepaniak M. Po pierwsze dziecko — założenia programu irlandzkiego. III. Konferencja Naukowa „Standardy postępowania w zespole dziecka krzywdzonego”, Warszawa 02.12.2006: 26–30.

13. Małkowska A. Przemoc w szkole. *Remedium* 2004; 9: 16–17.
14. Guerrero A.P., Hishinuma E.S., Andrade N.N., Nishimura S.T., Cunanan V.L. Correlations among socioeconomic and family factors and academic, behavioral, and emotional difficulties in Filipino adolescents in Hawaii. *Int. J. Soc. Psychiatry* 2006; 52 (4): 343–359.
15. Maćkiewicz J. Nauczyciele wobec problemu dziecka krzywdzonego w rodzinie. *Nowa Szkoła* 2005; 8: 10–13.
16. Pabiś M., Ślusarska B., Wrońska I. Przemoc wobec dzieci w opinii pracujących pielęgniarek. *Pediatrics Polska* 2006; 81 (7): 498–504.
17. Czyż E. Przemoc w szkole w opinii uczniów. *Niebieska Linia* 2003; 3: 16–18.
18. Jakubik A., Zegarowicz E. Samoocena, poczucie kontroli i kontrola emocjonalna u dorastających córek mężczyzn uzależnionych od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania* 1998; 1/30: 73–83.